

Isfjorden

Av Kristin Prestvold

En reise gjennom Svalbards natur- og kulturhistorie

Sysselmannen på Svalbard er regjeringens øverste representant på Svalbard. En av statens viktigste oppgaver er forvaltning av Svalbards natur- og kulturmiljø.

Trå varsomt

Isfjorden er en naturperle som gir muligheter for mange fantastiske Svalbard-opplevelser. Området ligger i den klimatiske mest gunstige delen av øygruppen, og dette gir grunnlag for et spesielt rikt plante-, dyre- og fugleliv. Rundt fjordarmene ligger kulturminnene som perler på en snor og leder tankene til andre og forsvunne tider.

Utvalgte steder

Det er umulig å beskrive alle Isfjordens kulturminner i ett hefte. Til det er de for mange, og det er derfor gjort et utvalg som er beskrevet mer inngående. I tillegg er alle kulturminner som er registrert langs fjorden markert på kartet bakerst i heftet, med unntak av revefeller og andre fangstinstallasjoner fra russisk og norsk overvintringsfangst.

Sporene etter mennesker som har hatt sitt tilholdssted ved Isfjorden er av mange slag. Fra gamle, fredede fangsthytter til rustent metall, glasskår, forvridde skinne-ganger, graver og gravfelt. I dag hører vi ikke lenger hammerslag, tauverk som knirker, stemmer fra arbeidslag som bygger trallebaner eller de nesten lydløse fottrinne til en fangstmann. Men sporene ligger der som tause vitnesbyrd, og gjennom møter med dem ute i villmarka kan vi få en bedre forståelse av fortidens Svalbard.

Fredede kulturminner

Svalbardmiljøloven slår fast at alle spor etter mennesker fra før 1946 er fredede kulturminner. Dette gjelder alle typer bygg eller husrester, anlegg og fangstinnretninger, beinrester på slakteplasser, graver, kors, inskripsjoner og ikke minst det store tilfanget av løse gjenstander. Selv om løse kulturminner kan se ut som skrot, har de stor historisk verdi. Ødeleggelse, fjerning eller skjemming av faste eller løse kulturminner er straffbart. Fredningen omfatter en sikringssone på 100 meter rundt kulturminnet. Inne i denne sonen er det ikke tillatt å slå leir eller brenne bål, eller på annen måte etterlate spor etter besøket. Overtredelse av forskriften kan straffes med bøter eller fengsel i inntil ett år.

Trå varsomt

Tilrettelegging for besøkende kan forstyrre det uberørte bildet de fleste er kommet for å oppleve. Vi ønsker derfor å la miljø og kulturminner være som de er, med færrest mulig veivisere og skilt. Dette setter høye krav til de besøkende, men gir sannsynligvis større glede og dypere opplevelse.

Kulturminnene og naturen på Svalbard er sårbare for ferdsel, tråkk og suvenirplukking. Slitasje er et økende problem, og ulovlig fjerning av gjenstander reduserer kulturminnets opplevelsesverdi, uansett hvor ubetydelig gjenstanden måtte være. Vi ønsker at du skal få ta del i og oppleve naturen og kulturminnene rundt Isfjorden, men vi oppfordrer deg til å trå varsomt, vise hensyn til dyrelivet og behandle kulturminnene med respekt slik at også de som kommer etter oss kan få møte Svalbards fortid.

God tur!

Foto: Kristin Prestvold

Polar natt,
lengre og mørkere enn noen annen natt.
Polar dag,
lengre og lysere enn noen annen dag.
Polar landskap,
større og mektigere enn noe annet landskap.

Foto: Kristin Prestvold

En tid jeg alltid vil bære i meg
og formidle inntrykk fra.
I ærbødighet til landet, lyset og mørket.

Inger Johanne Quam Hafsmo
fra «Arctic Light in oil on Canvas»

Isfjorden

- en reise gjennom Svalbards natur- og kulturhistorie

Isfjorden har alt. Der fjorden strekker sine lange fingre inn i det dypeste av Spitsbergen og nærmest deler øya i to, favner den alle perioder av Svalbards historie, helt fra hvalfangernes tidlige tilstedeværelse på 1600-tallet og fram til i dag. Fra naturens side kan Isfjordområdet tilby frodig vegetasjon og planteliv, rikt dyreliv og spennende geologi. Vi starter langt bakover i tid, med geologien, på vår reise gjennom Isfjordens natur- og kulturhistorie.

Isfjordens geologi

Svalbard var opprinnelig en bit av et urkontinent som sprakk opp. Restene av urkontinentet, grunnfjellet, finner vi på begge sider av munningen av Isfjorden. Det gamle grunnfjellet ble slitt ned av vær og vind. Sand og slam ble ført ut i et havområde som åpnet seg i retning nord/sør midt på Svalbard for om lag 400 millioner år siden.

Under åpningen av havområdet skjedde en innsynkning av avsetningene mellom grunnfjellsblokkene, slik at stadig mer sand og slam fikk plass oppå hverandre.

Fjellgrunnen rundt Isfjorden er derfor i hovedsak bygget opp av lag av slam, sand og grus (sedimenter) som er avsatt i vann. Når avsetningene ble flere kilometer tykke, ble de presset sammen til faste bergarter. Lagene ligger ofte ganske upåvirket på hverandre som en stabel av flatbrød, men er noen steder forstyrret av bevegelser i jordskorpa som har gjort at de har sprukket opp, blitt bøyd (foldet) eller blitt forskjøvet i forhold til hverandre. Noen steder er lagene så deformert at de står på høykant (Festningen og øst for Trygghamna). I hovedtrekk ligger lagene litt på skrå slik at de stiger oppover mot øst i Isfjordområdet.

Foto: Torfinn Kjærnet

I perioder skjedde åpningen av bassenget midt på Svalbard så langsomt at avsetningene fylte det opp, og vi fikk tørt land med vegetasjon og sumplandskap. Når innsynkningen tiltok igjen, ble sumpområdene begravd i sand og slam og vegetasjonsrestene presset sammen til kullag. Denne syklusen gjentok seg mange ganger, og vi finner i dag kullag av ulik tykkelse fra flere tidsperioder. Det har vært eller er drift på flere av de tykkeste kullagene. Særlig lag fra karbontiden (Pyramiden) og tertiær (Longyearbyen, Grumant, Barentsburg) har vist seg drivverdige.

Vi finner rikelig med fossiler (forsteininger) etter både dyr og planter mange steder på Svalbard. På stranda ved utløpet av Carolinedalen, om lag 5 km øst for Adventfjorden, finnes sjøfossiler som muslinger og blekksprutskall i en svart skifer. Når skiferen knuses, kan en kjenne lukten av petroleum som er dannet av organiske rester i bergarten. Som en sjeldenhet er det også funnet fossile fotavtrykk av landøgler på Festningen.

I perioder var klimaet tørt. Havvann som trengte inn over lavereliggende sletteland med sand har utfelt gips som senere mistet vanninnholdet og kalles anhydritt. I de indre delene av Isfjorden er disse avsetningene så tykke at det har vært prøvedrift på gips (Skansbukta, Kapp Schoultz).

En periode med vulkansk aktivitet har satt spor etter seg ved at ganger av smeltet stein presset seg vei inn i de sedimentære bergartene og størknet til diabasganger (Diabasodden, Kapp Thordsen).

Rester etter organismer som levde i havet og sank ned på havbunnen når de døde, har dannet lag som inneholder olje og gass. Gass (oftest metan-gass) er vanlig i mange bergarter på Svalbard. Det er også funnet små mengder olje noen steder, som i Barentsburg og ved Petuniabukta, men det er ikke gjort drivverdige funn.

På Kapp Mineral finnes en liten gruve med bly- og sinkmineraler som det har vært prøvedrift på. Et lag av bergarten fosforitt, som brukes til gjødselproduksjon, var også i

prøvedrift en kort periode, men det er bare kullutvinningen som har hatt noe omfang på Svalbard.

Det er hovedsakelig isbreene og rennende vann som har utformet landskapet på Svalbard slik vi ser det i dag. Kilometertykke lag av fjell er slitt bort, og dagens fjell og fjorder er modellert ut av de lagdelte bergartene. Storslåtte fjellformasjoner som Kolosseum i Ekmanfjorden, Templet i Sassenfjorden og Skansen i Skansbukta består alle av vanlige sedimentære bergarter som kalksteiner, dolomitt og anhydritt som er formet av prosesser som pågår i dag.

Noen bergarter er mer motstandsdyktige mot naturkreftene enn andre og står fram i fjellsidene som rekker av tårn og fjellknauser. Motstandsdyktige lag ligger ofte igjen som et lokk på toppen av flate fjell og beskytter svakere underliggende lag.

Isfjordens vegetasjon og planteliv

Isfjorden er et av de frodigste områdene på Svalbard, og plantelivet er spesielt rikt. Over tre fjerdedeler av alle artene av karplanter på Svalbard finnes i dette området. De indre delene av fjorden ligger i de sentrale delene av landmassene på Spitsbergen og blir mer oppvarmet enn kystområdene. Bortsett fra et tilsvarende regionalt oppvarmet område sentralt på Ellesmere Island i arktisk Canada er dette det varmeste området så langt nord i Arktis. Klimaet gjør sitt til at Isfjordområdet har et tettere vegetasjonsdekke enn de fleste andre deler av Svalbard, og på fuktige og stabile flater kan vi finne store myrområder.

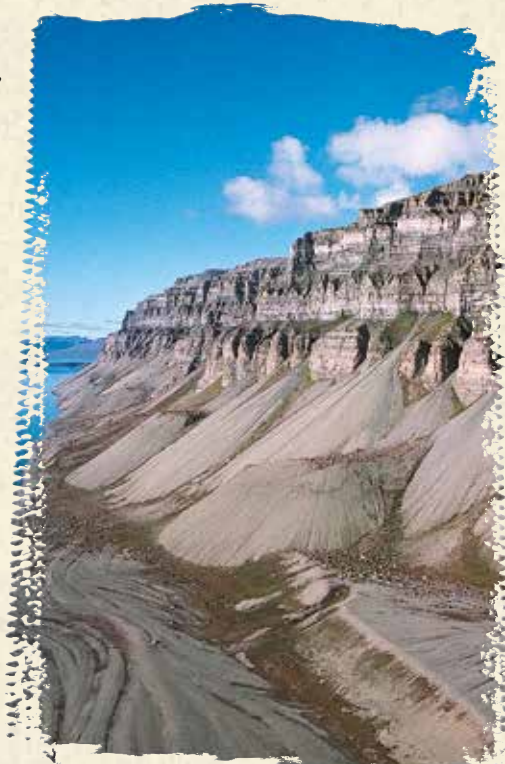

Foto: Sissel Aarvik

Foto: Kristin Prestvold

Foto: Torfinn Kjærnet

Foto: Arve Elvebakk

På de mer eksponerte og tørre rabbene er reinrosa (*Dryas octopetala*) en karakterplante. Blomsten vender seg etter sola, og de åtte kronbladene danner en paraboliskjerm som varmer opp fruktemnene midt i blomsten til raskere utvikling. Dette øker sikkert også turtallet til besøkende insekter. Samme blomsttilpasning finnes hos den vidt utbredte og vakre svalbardvalmuen (*Papaver dahlianum*). Til tross for at den er en relativt stor plante, er den ikke varme-krevende, men trives ekstra godt på de kaldeste plassene på Svalbard. For øvrig er det mange planter som blomstrer om våren på de tørre reinroserrabbene. Det gjelder de fleste av Svalbards 12 arter rublom (*Draba*), små rosettplanter med gule eller hvite blomster.

Varmest blir det i sørvendte skråninger. Her kan vi finne sørlige og velkjente arter fra fastlandet som dvergbjørk (*Betula nana*), blokkebær (*Vaccinium uliginosum*) og blåklokke (*Campanula rotundifolia*). Disse artene finnes ikke andre steder på Svalbard.

Fjorden er stor og vidstrakt og rommer derfor mange forskjellige områder med varierende vegetasjonsbilde. Som eksempel på variasjonsrikdom kan nevnes nordsiden av Isfjorden med landområdene fra Kapp Thordsen, rundt Dicksonfjorden og Ekmanfjorden og de store strandflatene Erdmannflya og Bohemflyn. Hele dette området har store vegetasjonsdekte arealer og utmerker seg ved sin frodighet og ved at vegetasjonen er spesielt artsrik. En rekke sjeldne arter forekommer her. Noen er isolerte nordlige utposter av sørlige arter, som molte. Andre er eksklusive arktiske arter som ellers er ukjente i Europa, for eksempel wilandersoleie, som har sin eneste kjente forekomst

Foto: Arve Elvebakk

her. Ved Sauriedalen og Kapp Thordsen forekommer relativt tykke torv-avsetninger over større områder. Ved Kapp Wijk finnes godt utviklede strandenger. Bohemflyn og Erdmannflyn har områder med godt utviklet våtmarksvegetasjon med mange tjern og vann som er viktige hekke- og næringsområder for vadefugl.

Dyreliv ved Isfjorden

Isfjorden med omkringliggende områder er i svalbardmålestokk et høyproduktivt område. Isfjorden påvirkes av avgreninger av havstrømmen som går opp langs Spitsbergens vestkyst, og i perioder av året strømmer relativt varmt og saltholdig overflatevann inn Isfjorden. Fra brefrontene skjer tilførsel av kaldt ferskvann. I møtet mellom det kalde og varme vannet på sommeren med sollys døgnet rundt, oppstår vertikal sirkulasjon av vannlag og stor biologisk produksjon av planteplankton. Algene spises av ulike små krepssdyr. Disse er næring for større krepssdyr og fisk som

lodde og polartorsk. Dette gir igjen livsgrunnlag for store mengder sjøfugl og sjøpattedyr.

Sjøfuglene finnes i stort antall i Isfjorden om sommeren og konsentrerer seg til store hekkolonier som ligger spredt i fjordsystemet. Den næringstransport som sjøfuglene besøker fra fjordsystemet og områdene utenfor vestkysten og inn til hekkoloniene, gir i neste omgang grunnlag for en stor lokal planteproduksjon i og nedenfor fuglefjellene. Dette kommer landlevende dyrearter som rype, reinsdyr og gjess til gode. I neste ledd fjellreven, som ved fuglefjellene har et stabilt godt matfat på sommeren.

Foto: Bjørn Frantzen

Lundefuglen (*Fratercula arctica*) er den nest minste av alkefuglene på Svalbard. Totalbestanden er ca. 10.000 par. Den hekker i huler som den graver ut i grasbevokste voller, gjerne på steder i tilknytning til kolonier med polarlomvi og krykkje. Føden sommerstid hentes på fjorden utenfor hekkolonien eller ute på kysten og åpnet hav. Viktige kolonier: Alkhornet, Fuglefjella, Diabas, Fjordnibba, Templet, Gipshuken, Skansen.

Sommerstid er de store fuglefjellene iøynefallende med stor aktivitet og trafikk til og fra av hekkende fugl. Flere av øyene og holmene i Isfjorden er også meget viktige for hekkende gjess, ender, vadere og måker. I tillegg er de fleste mindre vann og tjernkomplekser nær kysten viktige hekke- og næringsområder for arter som polarsvømmesnipe (*Phalaropus fulicarius*) og andre vadere, samt praktærflue (*Somateria spectabilis*), smålom (*Gavia stellata*) og havelle (*Clangula hyemalis*). Slike områder er også viktige raste- og myteområder for gjess.

Eksempler på slike områder er Erdmannflyn, Bohemflyn, nedre deler av Gipsdalen, Sassendalen, Adventdalen, Colesdalen og Kapp Linné. Gjess, ender og alkefugl myter (skifter de stive vingefjærene) i en periode på 3-7 uker om sommeren og høsten. I dette tidsrommet er de ikke flygedyktige og følgelig meget sårbare for ferdsl. For gjessene skjer mytingen i juli-august.

Isfjordområdet byr på et rikt dyreliv også når det gjelder pattedyr. Selv sommerstid kan en treffe på isbjørn (*Ursus maritimus*). Muligheten er størst ved brefrontene på nordsiden av Isfjorden.

Foto: Arild Lyssand

Isbjørnens hovedføde, ringsel (*Poca hispida*) og storkobbe (*Erignathus barbatus*), kan også om sommeren påtreffes i fjorden. På våren kaster ringselen unger på fjordisen i de fleste av fjordarmene, og ofte kan ringsel og storkobbe ses om sommeren i front av breene.

Foto: Arild Lyssand

Områdene sør og øst for Isfjorden rommer Svalbards største delbestand av svalbardrein (*Rangifer tarandus platyrhynchus*). På Norden-skiöld Land er det anslått å være ca. 4.500 dyr, og her er reintettheten større enn noe annet sted på Svalbard. Reinen finnes beitende enkeltvis eller i små grupper der vegetasjonsrikdommen er størst. Svalbardreinen er som fjellrev og svalbardrype ekstremt godt tilpasset for å overleve en karrig arktisk

vinter. Ved Isfjorden er det også en god bestand av fjellrev (*Vulpes lagopus*), som tidligere var viktig salgsvare. I dag drives fortsatt fangst, men i mindre målestokk.

Foto: Arild Lyssand

Teist (*Cepphus grylle*) er en mellomstor alkefugl som hekker parvis og i løse kolonier spredt langs kysten av øygruppa. Reiret skjules i sprekker, under steiner og i ur. En god del av bestanden antas å overvintre ute i åpent hav ved Svalbard. I Isfjorden finnes flere kolonier. Viktige kolonier: Fuglefjella, Revneset nord, Diabas, Fjordnibba, Templet, Skansen, Gipshuken, Alkhornet.

Foto: Arild Lyssand

Polarlomvien (*Uria lomvia*) hekker på hyller i bratte fjellvegger, og koloniene er ofte store med over 100.000 fugler. Polarlomvien kommer inn til koloniene i april, men observeres før den tid i åpne deler av Isfjorden. Den trekker mellom kolonien og næringsområdene som ofte ligger 150-200 km unna hekkplassen. Ungehoppingen finner sted sist i juli/første del av august. Da hopper ungene fra reirhylla og seiler på stive vinger ut fra fjellet i håp om å nå sjøen uten å bli tatt av polarmåke eller fjellrev. Viktige kolonier: Alkhornet, Fuglefjella, Diabas, Fjordnibba, Templet, Gipshuken, Skansen, Tschermakfjellet, Kongressfjellet.

Foto: Arild Lyssand

Alkekongen (Alle alle) er den minste av alkefuglene og Svalbards mest tallrike art. Antall fugl er anslått til mer enn 1 million par. Alkekongen ankommer hekkkoloniene allerede tidlig i april og forlater dem i midten av august. Ungene er da flygedyktige. Alkekongen finner sin næring i kystnære farvann og ute til havs. Viktige hekklokalteter: Platåberget, Bjørndalen/Fuglefjella, Templet, Skansen.

Isfjordens kulturhistorie

Gjennom 400 år har menneskene satt sine spor etter seg ved Isfjorden. Restene som ligger igjen etter deres liv og virke, er fortellende fragmenter av en fortid, spor etter aktiviteter som har foregått under forhold som ligger helt på grensen av det menneskelig mulige. Vi deler dette landskapet med fortidens mennesker, og sporene som ligger igjen etter dem viser oss hvordan vi alle er del av en historisk prosess. I de strandnære områdene langs hele fjorden ligger sporene etter fortidlig virksomhet nesten som perler på en snor, og viser hvor nært landskapet og menneskene var knyttet sammen. Det er ofte umulig å forstå et kulturminne uten å se det i sammenheng med det landskapet kulturminnet ligger i eller er en del av.

Foto: Arild Lyssand

Foto: Kristin Prestvold

Etterlatenskapene gir oss forståelse for hvordan menneskene til enhver tid har påvirket landskapet gjennom sin ressursutnyttelse, men også hvordan landskapet har preget den menneskelige virksomheten.

Så lenge man har hatt kjennskap til Svalbard har den menneskelige aktiviteten vært knyttet til utforskning og

utnyttelse av naturressursene; disse danner grunnlaget for menneskelig tilstedeværelse ved Isfjorden, som på Svalbard for øvrig. Svalbards historie handler om mennesker fra mange nasjoner som kom til øygruppen for å høste av naturressursene. Råvarene fikk først verdi gjennom omsetningen i de internasjonale markedene sørover i Europa.

De eldste sporene vi finner ved Isfjorden er rester etter hvalfangere på 16- og 1700-tallet. Hvalfangsten foregikk om sommeren hvor det spesielt ble jaktet på den store grønlandshvalen. Resultatet av hvalfangsten endte i totalt sammenbrudd i bestandene av grønlandshval i havområdene rundt Svalbard i løpet av 1700-tallet, og fraværet av grønlandshval her den dag i dag er et tragisk eksempel på menneskenes forhold til miljøet. I Trygghamna, ②, ligger restene etter den tidlige vesteuropeiske hvalfangsten i form av spekkovner på stranda. De øvrige restene etter det som en gang må ha vært en stor hvalfangststasjon er borte.

Foto: Anne-Cathrine Flyen

Da hvalfangerne hadde forlatt Isfjorden, tok de russiske pomorene området i sitt grep. Pomorene var overvintrende pelsjegere som kom fra området rundt Kvitsjøen, hvor de var vel bevandret i å overleve i et kaldt og ugjestmildt miljø. Restene etter store og små fangststasjoner og pomorenes mangeårige opphold og tilstedeværelse kan ses flere steder ved Isfjorden, eksempelvis Russekeila, ①.

Isfjorden rommer også mange rester etter den norske overvintringsfangsten på 18- og 1900-tallet. De fleste av hyttene ligger i dag i ruiner, men noen av dem er godt bevart, som Fredheim og Kapp Wijk.

Langs fjorden finner vi samtidig rester etter vitenskapelige ekspedisjoner - Kapp Thorsden ⑦, spor etter menneskelig aktivitet fra andre verdenskrig - Longyearbyen og Barentsburg, og forskjellige forsøk på bergverksdrift og mineralutvinning, eksempelvis Gipsvika ⑩ og

Skansbukta ⑧. Isfjorden fikk sine første permanente helårsbosettinger i forbindelse med norsk og russisk bergverksdrift på 1900-tallet.

Kulturminnene fra ulike tidsperioder ligger ofte plassert i hverandre og om hverandre i landskapet. Ofte er de samme plassene benyttet til forskjellige aktiviteter opp gjennom tidene. Slik kan en gammel fangsthytte ligge i et område med spor fra eldre tider; en gammel russisk fangststasjon, restene etter en hvalfangststasjon og spor etter mineralutvinning. Tilgang til naturressursene (byttedyr eller mineralforekomster), en god havn, gode ilandstigningsforhold, rikelig tilgang på ferskvann, beskyttelse for vær og vind og rekved til brensel er kriteriene som ligger til grunn for valg av plassering til alle tider. Slik kan vi eksempelvis se det i Skansbukta og i Trygghamna, hvor kulturminner fra flere epoker i Svalbards historie ligger på samme sted.

Foto: Kristin Prestvold

Foto: Kristin Prestvold

Kulturminner – historiens spor i landskapet

Kulturminner er alle spor menneskene til enhver tid har etterlatt seg og fremdeles etterlater seg i landskapet, fra den minste lille rustne spiker og patronhylse på en gammel og forfallen fangststasjon til de store etterlatenskapene som bryter totalt med den omkringliggende villmarka. Slik viser de tydelig menneskenes tilstedeværelse og det preg de har satt på sine omgivelser.

Alle kulturminner har sin egen historie å fortelle, alt fra de store linjer som synliggjør tradisjon og forandring fra historiens dyp fram til i dag, til de enkeltstående historiene tilknyttet individuelle og unike hendelser. De er fortellende spor etter mennesker i fortiden, og samtidig er de viktige elementer i opplevelsen og formidlingen av landskap og historie. Vi står derfor overfor en begrenset ressurs med stor

informasjons- og opplevelsesverdi, en ressurs som ikke kan fornyes siden hvert enkelt kulturminne er unikt i seg selv og ikke kan erstattes hvis det forsvinner.

Kulturminner er det fysiske rammeverket rundt levde liv. De er de døde sporene etter levende menn og kvinner. Bak de fysiske sporene er historiene om menneskene, menneskene som prøvde å etablere sine mange forskjellige virksomheter ved Isfjorden, menneskene som utfordret og trosset de mange påkjenninger tilværelsen her oppe måtte ha gitt dem, menneskene som prøvde å tilkjempe seg et utkomme på tross av og til tross for de utfordringene de møtte. En gammel fangsthytte kan se forfallen og trist ut der den langsomt legges i ruiner som resultat av naturens gang og tidens tann. Utenfor ligger

glasskår fra ødelagte vinduer og spiker som en gang holdt veggene sammen og taket på plass. Fangsthyttene i et fangstfelt og restene etter et anlegg for mineralutvinning forteller historiene om virksomhet, om produksjon og om omfang.

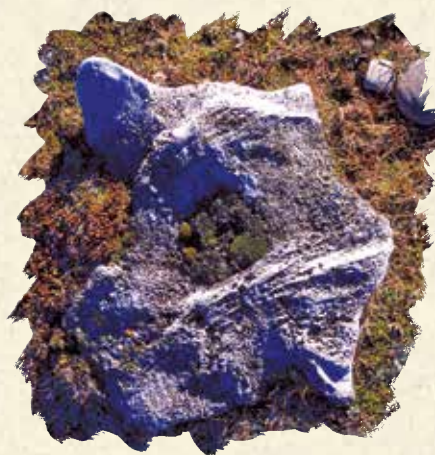

Foto: Kristin Prestvold

Mindre strukturer viser detaljer av virksomhetene. Små vogner på en skinnegang, en ovn med røykrør og pipehatt, en sammenrast plankebu med boreutstyr, belg og dampmaskindeler. Men mellom de store og mindre strukturene ligger de små detaljene som vitner om menneskenes daglige liv og virke på plassen, om gjøremål og handlinger. En gammel og delvis ødelagt kaffekjel ligger på gulvet i en krok, rester av en kaffekopp ligger like i nærheten, en slitt og rusten kniv ligger rett utenfor den sammenraste inngangsdøra, en gjennomhullet jerngryte ligger ved ildstedet. En gang deler av liv og røre og menneskers tilværelse til hverdags og til fest. I dag fortellende fragmenter av en fortidig virkelighet. Alt hører sammen og danner fortellende helheter. Helheten blir mindre hvis noe blir borte.

Noen etterlatenskaper vitner om dyrekjøpte erfaringer. Spesielt industrivirksomhetene var veldig følsomme overfor svingninger i det internasjonale europeiske markedet, og de store investeringskostnadene ved oppstart av prøvedrift og mineralutvinning bidro til å gjøre disse tidlige industriforetakene til et sjansespill. Transporten til Svalbard var lang og krevende, sesongene var korte og hektiske. Verdien av bygg, installasjoner, utstyr og maskineri var gjerne mindre enn omkostningene med demontering og frakt tilbake til fastlandet. Anlegg og utstyr ble derfor ofte forlatt på stedet etter kort tid og nesten uten å ha vært i bruk. Isfjorden har rester etter flere slike anlegg fra

den tidligste tiden med industriell virksomhet på Svalbard. De fleste av disse anleggene viser hvordan drømmen om rask fortjeneste ofte endte med nedleggelse etter få år med prøvedrift; en overoptimistisk etableringsvirksomhet på et meget tynt grunnlag.

Langsamt, men sikkert forfaller restene etter tidligere liv og virke. Sporene etter menneskene som var her før oss viskes bort for til slutt å forsvinne. Dette er naturlige prosesser som det i det lange løp er vanskelig og lite ønskelig å gjøre noe med. Vi må tåle å se forfallet i øynene, vi har sporene etter fortidige virkeligheter til låns en kort tid. De eksisterer ikke i et evighetsperspektiv. Å drive med vern og forvaltning av kulturminner betyr derfor i realiteten å prøve å begrense tempoet i nedbrytningen. Å la et kulturminne få dø i skjønnhet er en praksis forvaltningen har hatt i mange år. Praktiseringen av dette betyr passivt vern, at naturen får gå sin gang uten at vi går inn med tiltak som skal forhindre dette.

Foto: Kristin Prestvold

Foto: Kristin Prestvold

Naturens nedbrytende krefter gjør sin jobb, naturen tar sitt land tilbake. Men kulturminnene er også utsatt for menneskenes nedbrytende krefter. De er sårbare for tråkk, ferdsl og suvenirplukking. Det er derfor viktig at vi som besøkende ikke bidrar til å øke de naturlige nedbrytningsprosessene. I stedet kan vi gjennom vår adferd bidra til at kulturminnene kan fortsette å være en kilde til opplevelse og kunnskap for kommende generasjoner. Da kan de få like store opplevelser som oss i møte mellom fortid og samtid, i opplevelsen av samspillet mellom naturen og de menneskelige aktivitetene opp gjennom tidene, i opplevelsen av at vi er del av en større sammenheng.

1 Russekeila

– på sporet etter russisk fangstvirkosomhet

Hele kyststrekningen mellom Kapp Linné og Festningen på sørsiden av Isfjordens munning har mange spor etter tidligere menneskers liv og virke. Sporene er fra flere perioder av Svalbards historie, de griper inn i hverandre og ligger om hverandrene langs denne strekningen er Russekeila, som er navnet på bukta som ligger omtrent midtveis mellom Festningen og Kapp Linné. I denne bukta og i dette området hadde de russiske pomorene sitt faste tilholdssted i mange år, og i dag ligger restene og sporene etter fangstvirkosomheten på 17- og 1800-tallet fremdeles godt synlige her. Rundt omkring i bukta ligger tufter som viser at området har lange overvintringstradisjoner og var et gunstig sted å være for å drive fangstvirkosomhet. Det er gode ankringsforhold i Russekeila, godt med ærfugl og gås på lavlandet her ut mot havet, bra revettereng og for øvrig er Russekeila kjent som den beste fiskeplassen for sjørøye på Svalbard.

Går vi langs stranda fra Russekeila mot øst til Festningen, passerer vi gjennom stadig yngre bergarter i Svalbards geologiske historie. Vi finner vekslende lag av sedimentære bergarter som sandstein og skifre med tynne kullag og fosfatknoller. Flere av lagene inneholder fossiler av både planter og dyr. Helt i vest ved Festningsodden finnes 0,5 meter store fossile fotavtrykk etter en 10-12 meter lang planteetende øgle, Iguanodon, som levde på land for om lag 100 millioner år siden i kritt-tiden.

Den vestligste delen av kysten fra Kapp Starostin til Festningen ble kartlagt i detalj av geologene Hoel og Orvin i 1937 og fikk navnet "Festningsprofilen".

Et av de mest dominerende sporene etter pomorenes aktivitet i Russekeila er et stort kompleks med russiske tufter. Anlegget likner mye på det store russiske tuftekomplekset

Foto: Andreas Røda

Ikke alle svalbardplantene har vakre blomster. En viktig gressliknende slekt er frytyle (Luzula). Den er i slekt med liljer og tulipaner, men 'tulipanblomsten' har her mistet reklameeffekten. Blomsten er blitt mørkebrun og liten og har fått vindpollinering. Artene har en karakteristisk rødbrun farge på bladene. Snøfrytla har flate, brede og ganske korte blad med litt blågrønn farge. Den vokser på kalkjord, men går også over på litt sur jord, der den gradvis blir erstattet av vardefrytyle (Luzula confusa). Vardefrytla har lange, smale og renneformede gressgrønne blad.

Mengdeforholdet mellom disse to er et godt mål på hvor kalkrik jorda er. Store områder rundt Isfjorden, som Sassendalen og Gipsdalen, har ren kalkjord, mens jorda ved Longyearbyen er svakt sur. Det kan likevel være ganske lokale variasjoner i berggrunnen som gir store utslag på plantelivet. Vest og øst for Grønfjorden er jordsmonnet så surt at vardefrytla farger hele terrenget rødbrunt.

Foto: Arve Elvebakk

som ligger i Trygghamna på den andre siden av Isfjordmunningen, ②. Dette er en av de store fangststasjonene fra den russiske overvintringen på Svalbard, og det er rimelig å anta at fangstanlegg av denne størrelsesorden tilhører den senere fasen i den russiske overvintringsfangsten. Tuftekomplekset er kjent for å være et av de første kulturminner på Svalbard som ble gjenstand for en faglig og vitenskapelig arkeologisk utgravning. Fangstanlegget ble totalt utgravd ved undersøkelser som foregikk på slutten av 1950-tallet.

Foto: Tromsø Museum

Anlegget består av en klynge på fire hus innenfor et område på omtrent 150 kvadratmeter, og rommene vises tydelig med plankegulv, ildsteder, hjørnestolper og bygningsdeler. I alt kan det spores 11 rom i anlegget, og disse har hatt forskjellige funksjoner som stue og oppholdsrom, soverom, badstu, smie, lagerrom og do. Under utgravningene ble det gjort rikelig med gjenstandsfunn som viser hvordan tilværelsen må ha vært for de menneskene som oppholdt seg her; spillebrikker, husgeråd, fangstredskaper, båtutstyr, jern- og tresaker, store mengder keramikk, tekstiler og så mye lærrester at det kan tyde på skoproduksjon.

Det ser ut til at medlemmene i fangstekspedisjonene hadde nok å syle med i sene kveldstimer og i mørketiden da vind og vær gjorde det umulig å ferdes utendørs. På terrassen ned mot stranda ikke langt fra tuftene ligger en stor avfalls- haug (mødding) med mengder av beinrester fra fugl, fisk og dyr. Slike søppelhauger skaper god grobunn for frodig vegetasjon, og mange kulturminner på Svalbard kan gjenkjennes på grunn av sin grønne farge og kraftige vegetasjon i et ellers karrig landskap. I tilknytning til tuftene ligger fundamentene for to russekors hvor stubbene fremdeles står i bakken. Russekorsene var store trekors som trolig ble satt opp av flere forskjellige grunner. Dette kunne være for å få beskyttelse fra høyere makter, og/eller for å bringe jaktlykke og/eller som gravmarkeringer og territorialmarkeringer. Korsene hadde også funksjon som landemerker til å navigere etter.

Inne i bukta ligger gravplassen som ble undersøkt da fangstanlegget ble utgravd. Det skal opprinnelig ha vært i overkant av 20 graver samlet her, men i dag er det er få synlige spor igjen etter disse. Det hører imidlertid til sjeldenhetene å finne store gravplasser i de russiske fangstområdene. Dødeligheten blant de russiske fangstfolkene var betydelig mindre enn blant hvalfangere og de senere norske fangstfolkene,

blant annet fordi russerne hadde mer kunnskap om hvordan man beskytter seg mot skjorbuk. Det siste er bekreftet gjennom anatomiske studier av russiske skjeletter som sjelden viser tegn til denne sykdommen - mens slike tegn er meget vanlig i det vesteuropeiske gravmaterialet fra hvalfangsttida.

Vi kan ikke forlate sporene etter de russiske pomorenes mangeårige virksomhet i Russekeila uten å fortelle om Ivan Starostin som er kjent for å ha tilbrakt over 30 år i en hytte på østsiden av bukta. 15 av disse årene var på rad. Han startet med fangst her oppe i 1780, og da han døde i 1826 ble han begravd på et nes litt lenger mot øst som fikk navnet Kapp Starostin. Innbyggerne i Barentsburg har satt opp en hytte lengst øst i Russekeila som inneholder en liten utstilling til minne om Starostin og hans liv og overvintringer i dette området.

I området mellom Kapp Linné og Festningen har det også vært drevet gruvedrift. Dette ble utført av Arthur S. Lewin, som etter første verdenskrig brøt kull ved Festningen i noen år samtidig som han foretok undersøkelser på en liten sinkblendeforekomst ved Kapp Mineral.

Foto: Kolbein Dahle

2 Trygghamna med Alkepynten – variert, spennende, frodig og vakkert

På vestsiden og ved innløpet til Trygghamna, en dyp og flere kilometer lang bukt på nordsiden av Isfjorden, ligger det iøynefallende landemerket Alkhornet.

Landskapet her er uvanlig frodig og vakkert på grunn av dette store og karakteristiske fuglefjellet. På den andre siden av Trygghamna finner vi i fjellene de samme lagene vi så på sørsiden av Isfjordmunningen ved Festningsprofilen.

De lagdelte, sedimentære bergartene som ble avsatt sentralt på Svalbard i løpet av en tidsperiode på rundt 350 millioner år, ble i forbindelse med bevegelser i jordskorpen presset mot de gamle grunnfjellsbergartene i vest slik at de i dag står mer eller mindre på høykant. I Trygghamna ser vi tydelig dette i Vårmlandryggen.

Foto: Torfinn Kjærnet

Området Trygghamna og Alkepynten har en spennende og interessant historie og er et variert og spennende kulturmiljø. I dette området ligger kulturminner med tilknytning til hvalfangst, russisk overvintringsfangst, norsk overvintringsfangst og andre verdenskrig.

Navnet Trygghamna er avledet av det gamle nederlandske *Behouden haven* og det engelske *Safe Harbour* eller *Safe Haven* som betyr det samme. Navnet fører tankene tilbake til den vesteuropeiske hvalfangsten som foregikk i fjordene på Svalbard på 1600-tallet.

Trygghamna er og var en ideell havn med gode ankringsforhold, godt skjermet fra vind og vær på tre kanter, noe hvalfangerne visste å verdsette i det ellers ugjestmilde og til dels ukjente landet. Buktas plassering ved innløpet til Isfjorden gjorde den tidlig kjent og mye brukt i den første hvalfangstperioden da hvalen trakk inn i fjordene på øygruppen og kunne fangstes der. Restene etter den gamle hvalfangsten kan man finne i Trygghamna i form av sammenraste og overgrodde forhøyninger like over flomålet på stranda - spekkovnene som ble brukt til å koke hvalens spekk om til olje. Sjø og is har tært på konstruksjonene gjennom århundrene slik at konturene av ovnene i dag er i ferd med å viskes bort.

Bak ovnene og oppe i en av dem finner vi graver som også er i sterkt forfall og i ferd med å tæres bort av tidens tann.

Det var trolig engelskmenn som drev fangst etter hval i Trygghamna, selv om det er vanskelig å si noe med sikkerhet. Ifølge Martin Conway var dette en av britenes faste stasjoner fram til 1650-tallet, da fangsten avtok. I dag står bare spekkovnene igjen av hvalfangstanlegget. Alle andre spor fra denne tidligste perioden av Svalbards historie er borte i Trygghamna.

Det var ikke bare hvalfangerne som fant Trygghamna attraktiv. Mange år etter at hvalfangerne hadde forlatt området, ble det på nytt drevet fangst her. Denne gangen av russiske pomorer, fangstfolk fra Kvitsjøområdet i Russland. Sporene etter deres tilhold i Trygghamna vises i landskapet som grønne flekker i den golde naturen, på lik linje med restene etter hvalfangernes virksomhet. Men sporene er likevel helt annerledes enn hvalfangernes.

Foto: Kolbein Dahle

Pomorene etterlot seg hus og hytter som med tidens og naturens hjelp forfalt til de tuftene og ruinene vi i dag finner i terrenget. Bygningsrestene er lett gjenkjennelige og har typisk russisk preg; bygd i sleppvegg- og/eller lafteteknikk og med den umiskjennelige store røde teglsteinen som ble brukt til å lage ildstedet i husene.

Foto: Kristin Prestvold

I Trygghamna ligger restene av to forskjellige russiske bygningsanlegg. Begge har i sin tid vært undersøkt av arkeologer. Det ene er en liten enkeltstående hytte som ligger plassert nede på stranda ikke langt fra hvalfangernes spekkovner. Det andre er restene etter en av de største russiske fangststasjonene på Svalbard, med rester etter til sammen fem bygninger som er plassert tett sammen. De to største bygningene, hver på over førti kvadratmeter og bygd i lafteteknikk, har trolig

Foto: Kristin Prestvold

vært brukt som beboelseshus. I komplekset er også rester etter badstu, arbeidsrom og lagerbygninger.

Ute på Alkepynten, like ved innløpet til Trygghamna, ligger flere spennende spor etter norsk overvintringsfangst først på 1900-tallet og spor fra andre verdenskrig. Her ute under Alkhornet kan vi se mange av de trekk som har vært typiske ved bygningshistorien på Svalbard, hvor de samme fangstfolkene kunne flytte sine hytter til nye steder eller andre kunne rive og benytte brukbare materialer til å oppføre en ny fangststasjon. "Man tager det man haver"-prinsippet lever opp til sitt rykte her som andre steder ved Isfjorden, og man finner rester av små hytter bygd av de materialer som var til rådighet; kraftige planker, rekved og kassebord. Flytting, gjenoppbygging og bruksendringer er generelle trekk som preger de fleste byggene både her, andre steder ved Isfjorden og på Svalbard for øvrig.

Foto: Kristin Prestvold

Foto: Kolbein Dahle

På Alkepynten ligger restene av en gammetuft og en forfallen fangststasjon. Gammetufta markerer seg i terrenget med sine kraftige veggvoller med rester av rekved i bislaget og panelbord i boligdelen. Rett utenfor tufta ligger restene av et gammelt ildsted. Ifølge kildene er dette restene etter den første norske fangststasjonen, som ble oppført på Alkepynten i 1905 av Hans Jørgen Furfjord og Daniel Nøis. Hytter av gammetype var vanlig mange steder tidlig i den norske fangstperioden fra slutten av 1800-tallet til begynnelsen på 1900-tallet. Gammen på Alkepynten ble bygd som en bistasjon til hovedstasjonene i Grønfjorden og Colesbukta.

Om dette skriver Nøis i 1926:

"På turen ut fjorden var vi fremom på forskjellige steder og samlet noget rekved til komplettering av medbragte husmaterialer; stevnet så til Gren-Harbour hvor den ene hytte blev opført. Den andre hytten bygget vi senere ved Alkhornet. Som en tredje hytte benyttet vi den som i 1900 blev bygget i Cål-Bay".

Også John Munro Longyear, som etablerte den første gruvedriften i Longyeardalen og er opphavsmann til navnet byen fikk, beskrev gammen ute under Alkhornet under et besøk der i 1907. Han gir et levende inntrykk av hvordan det så ut rundt hytta rett etter at den hadde vært i bruk.

"On the way to the glacier was a hunter's hut, like those built by the Lapps and called "Kammer". One end was made of lumber, the other was covered with earth and moss-sods. The door was nailed up; all around, near by, were disgusting heaps of foul refuse - bodies of auks, geese, teisret, eider ducks, foxes, polar bears, mixed with bones, feathers, blubber and ordure of every sort - a horrible mess, but with no odor"

(Dole 1922).

Slikt avfall tilfører mye næring til vegetasjonen og fører til at områdene rundt og i gamle rester etter tidligere menneskelig aktivitet ofte er grønne og frodige.

I området ligger også en noe nyere fangststasjon som i dag er meget forfallen og mest ser ut som en samling med rekved og stokker. Hytta holder på å rase sammen, men ennå kan man se hvordan den en gang var oppført i reisverk med bærende hjørnestolper på veggens yterside og med vegger bygd av vertikalstilt plank og deler av trekasser, sistnevnte trolig hentet fra ett eller flere av gruveanleggene ved Isfjorden. Utvendig har veggene en gang vært dekt av tjærepapp, og som isolasjon og innvendig bekledning ble det brukt aviser og ukeblader.

Foto: Kristin Prestvold

Denne hytta skal ifølge kilder være satt opp av Karl Eliassen fra Tromsø under første verdenskrig og solgt til Hilmar Nøis i 1920 for bruk under hans overvintring 1920-21. Hilmar Nøis rev den gamle fangststasjonen som stod i området under Alkhornet tidligere, og satte den opp på nåværende tomt ikke langt fra den gamle. Den gamle tomten er ennå godt synlig, og her kan man finne et oppbygd ildsted i tørrmur, delvis hellelagt gulv og brede, flate grøfter etter oppgraving av torv til veggvoller. På bakken rundt tufta ligger glasskår, rustne spiker og jernstykker fra forskjellige verktøy og redskaper, stykker av sinkplater og Remington patronhylser merket HAGEN 12.

Foto: Arild Lyssand

Den vanligste av måkefuglene er krykkja (*Rissa tridactyla*). Den hekker på smale hyller i fuglefjell over størsteparten av øygruppen. Krykkja er en trekkfugl som kommer tilbake til Svalbard i mars-april. Den hekker bla. i Fuglefjella/Grumant, Templet, Skansen, Tschermakfjellet og Alkhornet.

Ekspedisjonen til Nøis benyttet tiden innimellom riving og gjenoppføring til å berge proviant og utstyr fra ekspedisjonsfartøyet som hadde grunnstøtt samt å klargjøre hyttene som skulle benyttes i Dickson- og Ekmanfjorden.

Hytta stod ferdig gjenoppført nedenfor Alkhornet utpå høstparten 1920. Restene av den kjemper nå en daglig kamp mot naturkreftene, og vær og vind har satt og setter sine tydelige spor. Langsamt viskes sporene etter fangststasjonen ut, for til slutt å forsvinne. Som overalt ellers er det viktig at vi som besøkende ikke påskynder prosessen.

I samme område, helt ute på pynten, men godt i ly og skjermet mot innsikt av omkringliggende klippeformasjoner, ligger restene etter en utkikkspost fra andre verdenskrig. Fra Alkepynten er det god utsikt over hele innløpet til Isfjorden, og dette var en observasjonspost for de norske styrkene i Barentsburg på den andre siden av Isfjorden.

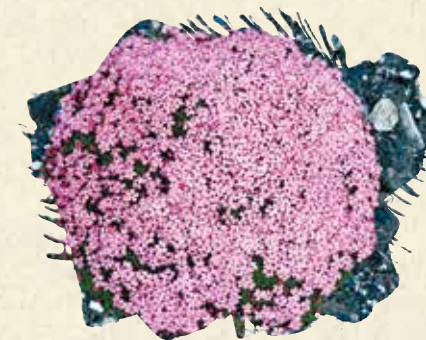

Foto: Kirsti Høgvard

Går du deg vill på Svalbard, kan du få hjelp av tundrakompasset fjellsmelle (*Silene acaulis*). I Arktis danner den som oftest harde, halvkuleformede puter. Dette skjer ved en hormonestyrt prosess som blir utløst av lysmønster. Med halvkuleformen blir den gunstige sørsiden av puta mye mer oppvarmet enn nordsiden. Derfor blomstrer og avblomstrer den først her.

Foto: Arve Elvebakk

Den velkjente rødsildra (*Saxifraga oppositifolia*) er mer lilla og har små og harde motsattstilte blad med en liten kalkpore. Du kan finne rødsildra overalt på Svalbard sammen med en rekke andre sildrearter samt polarvier (*Salix polaris*). Denne er en vedaktig miniatyrbusk som kryper helt nede ved bakken, der den utnytter det oppvarmede overflatesjiktet. Derfor klarer den seg også godt i kalde arktiske områder.

Inne i tufta ligger fremdeles bålrester med mengder av grov, rusten spiker som kan pense tankene hen på mange lange og kalde ventetimer mens man lå på vakt for å kunne varsle om fiendtlige fartøyer og fly på vei inn i fjorden.

3 Bohemanneset – den første kommersielle kulldriften på Svalbard

Foto: Kolbein Dahle

Hvis disse opplysningene stemmer, er "Isefjord"-brakka fra 1900 den eldste norske bygningen med tilknytning til mineralutvinning på Svalbard. Det var en bra bygning Zachariassen satte opp, og den dag i dag er brakka fremdeles i god stand. Den kom til å bli en viktig base for reisende i området, og ble også i sin tid benyttet som hoved- og bistasjon da Bohemanfeltet ble utnyttet som fangstterreng. Sesongen 1907-08 overvintret Theodor Lerner, mest kjent som "Tåkefyrsten", og Hjalmar Johansen her mens de ventet på våren for å kunne utforske innlandet av Spitsbergen. På Bohemanneset står i dag også to andre bygninger i tillegg til "Isefjord"-brakka; ei brakke i dårlig forfatning og et lite hus rett øst for brakka i rimelig stand.

Foto: Kristin Prestvold

Bohemanflya stikker ut i Isfjorden som en lang, lav og flat landtunge. Området var en gang for lenge siden en strandflate. Selv om mye av den gamle strandflata i dag ligger over vann, fortsetter den utover i fjorden som en undersjøisk plattform med stor utstrekning. Farvannet rundt Bohemanflya er derfor langgrunt, urent og vanskelig. Ved lavvann og rolig sjø har man mulighet til å se grunnene, storsteinene og skvalpeskjærene i tide til å unngå dem hvis farten er avpasset forholdene, men ved høyvann er det nærmest umulig. Man tar vel ikke i om man hevder at mang en propell har blitt ødelagt og båt har stått på grunn her.

Ytterst ute på den sørlige pynten av Bohemanflya ligger Bohemanneset. Havneforholdene her er heller ikke mye å skryte av. Man må manøvrere seg forsiktig rundt for ikke å grunnstøte. Det var her ishavsskipper Søren Zachariassen brøt den første skipslasten på 600 hl med kull beregnet for salg på fastlandet. Dette skjedde i 1899 og regnes som starten på den industrielle utnyttelsen av kullet. Året etter var han igjen på Svalbard, hvor han okkuperte Bohemanneset på vegne av det nystiftede selskapet Kulkompaniet Isefjord Spitsbergen. I tidsrommet 28. juni-3. juli 1900 satte han opp et hus på Bohemanneset som skulle være stort nok til å romme 16 mann.

Det ble med disse årene for selskapet Kulkompaniet Isefjord Spitsbergen og deres virksomhet på Bohemanneset. Og slik var det med mange andre selskaper som satte i gang med gruvedrift på Svalbard i begynnelsen av forrige århundre. Det gikk noen år, bygninger, anlegg, redskaper og maskiner ble fraktet til Svalbard og satt opp, driften kom ikke skikkelig i gang av mange forskjellige grunner, og plassen ble forlatt. Anlegg, maskineri og bygninger stod tilbake som tause vitnesbyrd over aktiviteten på plassen, hvis de ikke ble flyttet til et nytt sted og skjerp. Isfjorden er full av rester etter denne type virksomhet.

Kulkompaniet Isefjord klarte å få solgt sine eiendommer i 1920 til et nederlandsk syndikat, Nederlandsche Spitsbergen Compagnie, Nespico, og dette selskapet forsøkte med kulldrift på feltet i 1920-21. Prøvedriften i dagbruddene og under jorda var imidlertid ikke lovende nok, og i de følgende årene var det bare vaktmannskaper som

Foto: Kolbein Dahle

Foto: Kristin Prestvold

holdt til her. Fangstmennene Hilmar Nøis og Leonard Sørensen holdt blant annet vakt her kombinert med fangst. Nespico tok halvparten av bjørne- og revefangsten, men Nøis fikk fast lønn på 350 kroner i måneden og Sørensen 250. Det var en meget bra lønn på den tiden. Nøis hadde også med seg sin kone på overvintringen på Bohemanneset, men hun fikk psykiske problemer og måtte legges inn på sykehuset i Barentsburg.

Syndikatet satte opp flere hus på Bohemanneset, men alle unntatt "Isefjord"-brakka ble revet i 1922 og flyttet til Barentsburg som selskapet

Foto: Kristin Prestvold

hadde bygd opp på den andre siden av Isfjorden fra 1920. Eiendommen ble overtatt av Trust Arktikugol i juni 1932. Rundt bygningene og mellom fjæra, bekken og de nærmeste dagbruddene på Bohemanneset finner vi hustufter, båtvrak, tømmer,

treplanker, oljefat og alle de løse gjenstander som kulldriften gjennom flere epoker og under flere eiere har lagt igjen. Også ellers i landskapet omkring har gruve-aktiviteten satt sine spor. På nesten hver en knaus i omgivelsene finnes okkupasjonsmerker og funnpunkt, varder, seilingsmerker og en jernpåle med kløvet topp av den type "Isefjord" benyttet til sine annekasjonsgjerder. I området ligger også en brønn, ferskvannsdam, en innebygd borerigg og annekasjonsskilt for Trust Arktikugol som eier området i dag.

4 Coraholmen og Flintholmen

Foto: Torfinn Kjærnet

Coraholmen og Flintholmen i Ekmanfjorden har særegne og interessante landskap. Den vestlige halvdel av Coraholmen er dekket av løsmasser som ble avsatt i historisk tid. Sefstrømbreen hadde i 1896 en plutselig og kraftig framrykning (såkalt surge) som gjorde at brefronten skjøv løsmasser fra fjordbunnen opp på Coraholmen.

Store mengder skjell i grusen tyder på at det for ikke så lang tid siden må ha vært varmere i vannet i fjorden. Isblokker som ble knadd inn i løsmassene under isens framrykning har senere vært gjenstand for varierende smelting.

Vi har dermed fått et karakteristisk bølgende dødislandskap som består av tallrike hauger på noen få meters høyde med fordypninger og småvann innimellom. Løsmassene på Flintholmen stammer fra samme surgeframrykk.

Foto: Kirsti Høgvard

5 Dicksonfjorden og Ekmanfjorden

Foto: Kristin Prestvold

Det er de ulike bergartslagernes sammensetning som gir opphav til ulike farger og strukturer i fjellene. Dette ser vi tydelig i Dicksonfjorden og Ekmanfjorden der lag fra devontiden (rundt 400 millioner år gamle) består av en sandstein som er rødbrun

fordi den ble avsatt i et tørt, ørkenaktig klima den gang Svalbard lå nærmere ekvator. Kraftige regnskyll og elver førte denne sanden ut i grunne innsjøer med fersk- og brakkvann der de første urfiskene levde. Lagene nådde tykkelser på mange

kilometer, og vi finner stedvis rikelig med blåhvite fossile fiskeskjell fra urfisk. Når de rødbrune sandsteinslagene slites ned av breer og elver, farges vannet i fjordene rødbrunt slik som innerst i Ekmanfjorden.

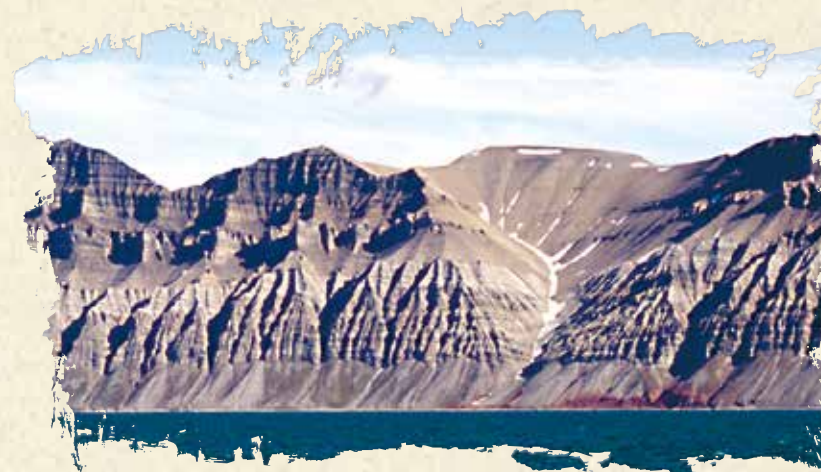

Foto: Kristin Prestvold

6 Kapp Smith – i flyfotograferingens navn

Kapp Smith er navnet på neset som stikker ut på vestsiden av Dicksonfjorden. Neset har fått navnet sitt etter den svenske forretningsmann og politiker Lars Olson Smith som finansierte byggingen av Svenskhuset på Kapp Thorsden i 1882; ⑦.

Som mange andre steder ved Isfjorden og ellers på Svalbard finner vi på Kapp Smith et sammensatt kulturmiljø med rester etter flere forskjellige virksomheter fra forskjellige tidsperioder av Svalbards historie. Etterlatenskapene ligger nesten som små adskilte punkter i terrenget, som verken sammen eller hver for seg er omfattende nok til å prege eller forandre naturen eller landskapet. Men sporene viser samtidig tydelig sammenhengen mellom virksomhet og landskap, og sett i sammenheng med det arktiske landskapet gir de en menneskelig dimensjon til omgivelsene som bidrar sterkt til opplevelsen.

De eldste restene på neset og dermed sporene etter den eldste virksomheten her ute er knyttet til den russiske overvintringsfangsten på 1700-tallet. På den mose- og lyngbevakste strandbrinken med polarviermark ligger en grav og et fundament etter et russekors samt tufta av en russisk fangststasjon.

Gravplassen og tufta ligger langt fra hverandre og viser hvordan hele landskapet ble brukt og kan betegnes som et sammenhengende kulturlandskap. Fundamentet etter russekoret vises tydelig og er godt markert i terrenget. Korset er borte, men restene etter korsfoten/stammen er avhugget med øks og står midt i steinforingen. Flisrester av korset ligger innimellom steinene. Her kan man kanskje velge å tro at det en gang i tiden skortet på brensel til matlaging og varme. Hva kunne vel være bedre enn den tørre veden i et stort russekors?! Like ved restene etter korset ligger en gravrøys.

Restene etter den russiske fangststasjonen, russetufta, ligger på den andre siden av neset fra gravene, omtrent 500 meter nord for tangen på Kapp Smith.

Foto: Kristin Prestvold

Tufta er godt markert og synlig i terrenget med rester av vegger, stolper, planker, steinheller og selve kjennetegnet på en russetuft; konsentrasjonen av den røde teglsteinen inne i tufta som er rester etter ovnen i hytta.

Kapp Smith rommer også minner fra andre perioder i Svalbards historie. Midt ute på neset ligger minnesteinen som ble reist av den første kartleggingsekspedisjonen av Svalbard med fly sommeren 1936. Luftfotograferingen ble utført for kartleggingsekspedisjonen til Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser (NISU). Arbeidet var vellykket, og om lag to tredjedeler av øygruppa ble fotografert fra luften. Det ble i alt foretatt 19 turer på til sammen 86 flytimer.

Foto: Kristin Prestvold

Kartleggingen ble utført med et av Den norske marines fly. Piloter var kommandør Gösta Wendelbo og løytnant Sigurd Sivertsen, mens Bernhard Luncke var flyfotograf. Sistnevnte var også leder for ekspedisjonen. Inskripsjonen på minnesteinen forteller dette:

REIST AV
1STE KARTLEGNINGSEKSPEDISJONEN M/FLY SOMMEREN
1936

G. WENDELBO
B. LUNCKE
S. SIVERTSEN
TH. SMAALAND
A. EKEDAL
A.O. SCHIBBYE
A.S. THOMLE

Foto: Kristin Prestvold

Like ved minnesmerket ligger restene etter de to hyttene som ble oppført 07.07.1936 for mannskapet som drev med luftfotograferingen; en kjøkkenbygning og en radiostasjon med mørkerom. Kjøkkenbygningen fikk kort levetid på dette stedet. Den ble revet av fangstmann Arthur Oxaas allerede noen måneder etter at den ble oppsatt på plassen.

Han beskriver dette i sin dagbok fra 1936-37:

"Da vi nu gik her og spankulerede fant jeg ut at her var nok med en hytte på Kap Smith. Det blev da til at jeg rev

ned den hytte som Docent Hoel havde ført op som kjøkken til kartlægningspartiet. Materialen utnytted til en annen plads".

Og den "annen plads" var hovedstasjonen som han holdt på å bygge på Kapp Wijk et stykke lenger ute i fjorden, i overgangen mellom Nordfjorden og Dicksonfjorden.

Radiostasjonen led samme skjebne, og materialene herfra ble benyttet til bistasjonen som Oxaas oppførte i 1938 på høydedraget noen hundre meter vest for opprinnelig plassering. Det eneste som vises i dag etter de to hyttene på opprinnelig plass, er tuftene, hvor den ene markerer seg som en lav jordvoll med omkringliggende dreneringsgrøft, mens den andre kun er et avtrykk i bakken. Bistasjonen som ble bygd av materialene fra radiostasjonen, ligger fremdeles der Oxaas bygde den, som bistasjon for fangststasjonen på Kapp Wijk.

7 Svenskhuset på Kapp Thordsen – bergverksaktivitet, vitenskapelig virksomhet og fangst

Foto: Synnøve Haga

Innenfor Kapp Thordsen ligger Svenskhuset, godt plassert for å drive forskning og mineralutvinning i et åpent landskap med vidt utsyn over fjell og fjord. Adkomsten til Svenskhuset fra sjøen er imidlertid et strabasøst foretagende. Bratte klippevegger reiser seg tidvis 20-30 meter rett opp fra stranden, og man må vite hvilken elvedal/kløft man skal følge for på best måte å klare å klatre opp på platået hvor Svenskhuset ligger. Dette må tydeligvis også svenskene som bygde huset og anlegget som bygde huset og anlegget ha erfaring, for i skrenten over landingsstedet finnes rester etter en trapp og/eller gelender – noe som må ha vært til god hjelp i løsmassene.

Vel oppe på skrenten står et murt fundament, trolig for en løpestreng mellom land og skip på fjorden, brukt til å lande utstyr.

Svenskhuset ble oppført i 1872 av det svenske selskapet AB Isfjorden på initiativ av Adolf E. Nordenskiöld. Han hadde funnet forekomster av det fosforholdige mineralet kopolitt på stedet og dannet dermed selskapet som begynte oppbyggingen av anlegget for industriell utnyttelse og utvinning av forekomsten. Huset var prefabrikkert i Göteborg og ble i løpet av kort tid satt opp i nærheten av mineralforekomsten sammen med de

andre installasjoner som var nødvendig for drift og utvinning. Men som så mange andre steder på Svalbard kom det aldri drift i gang her.

Huset er også skueplassen for en av de mest kjente og tragiske overvintringshistoriene på Svalbard. Samme året som huset ble reist, døde 17 norske sjøfolk på ufrivillig overvintring i huset. Sjøfolkene var selfangere som hadde gått seg fast i isen på nordkysten av Spitsbergen. Derfra hadde de kommet over til Isfjorden hvor de tok inn i Svenskhuset. Tragisk nok døde de av blyforgiftning fra hermetikkboksene som var lagret i huset. De fikk i seg bly ved å drikke eller spise

rett fra boksene, som var forseglet med bly. Det er funnet store mengder bly i en beinprøve fra en av de døde.

Like øst for huset ligger fellesgraven fra den ulykksalige overvintringen 1872-73. Trekorset står fremdeles, men inskripsjonen er så godt som uleselig. Opprinnelig skal det ha stått: "Herunder hviler Støvet av 15 Mand, som døde her paa Mitterhuk i Foraaret 1873. Fred med eders Støv". I dagboken fra overvintringen som ble funnet i hytta framgikk det at to mann ble begravd av de andre i januar.

I 1882-83 ble huset tatt i bruk som overvintringssted for en svensk vitenskapelig ekspedisjon i forbindelse med det første internasjonale polaråret. Lederen for ekspedisjonen var igjen A. E. Nordenskiöld som ble den første som koblet vitenskapelige undersøkelser med næringsdrift på Svalbard. Flere forskere deltok i overvintringsekspedisjonen, men den personen som senere skulle bli mest kjent av deltagerne var Salomon August Andrée. Det var i dette huset han fikk sitt første møte med Svalbard, et møte som mange år senere skulle ende med tragedie i isødet da han og hans ekspedisjonsdeltagere omkom under forsøk på å nå Nordpolen med ballong i 1897.

For å kunne huse ekspedisjonsdeltakerne og tilfredstille deres krav, ble Svenskhuset ombygd og vesentlig utvidet sommeren 1882. Andrée, som var ingeniør av yrke og en praktisk mann, sto for planleggingen av ombyggingen. Huset fikk et forrom/arbeidsrom og et vindfang/trapperom i fronten,

og det ble bygd nye lagerskur, kullbu, badstu, smie og observatoriehytter i nærheten. I dag er Svenskhuset den eneste stående bygningen nedenfor fjellet, men oppe på fjellet bak huset står ennå observatoriehytta. Og i hele området rundt bygningen ligger restene av tekniske installasjoner som hovedsakelig stammer fra 1882-ekspedisjonen; kablet som ble brukt til fjernavlesning av vindmåleren, dynamitt- og krutthuset, rester av to små bygninger som inneholdt vitenskapelige instrumenter og fundamentet etter jordmagnetismeobservatoriet. Restene etter alle disse bygningene og de andre konstruksjonene er synlige i terrenget, selv om de er sterkt ødelagt og merket av tidens tann.

Svenskhuset er det eneste av de store 1800-tallshusene som fremdeles er bevart, og etter hovedreparasjonen av Svenskhuset i 1993 er selve huset i god stand med både opplevelses- og kildeverdien bevart. Det er en av de aller eldste stående bygninger på Svalbard, og størrelsen og byggemåten har mye til felles med Polhem satt opp av A.E. Nordenskiöld samme år (1872) i Mosselbukta og stasjonen på Crozierpynten i Sorgfjorden satt opp av den russisk/svenske gradmålings-ekspedisjonen (1899). Disse bygningene ligger i dag i ruiner.

Svenskhuset og området rundt har stor opplevelsesverdi og er et sammenhengende og sammensatt teknisk kulturmiljø med en dramatisk og sammenhengende historie. Satt inn i en større sammenheng tilhører dette et kulturlandskap knyttet til overvintringsfangsten på Dickson Land, selv om Svenskhuset grunnet sin topografi var dårlig egnet som fangststasjon. Den ble derfor kun også brukt i nødsfall.

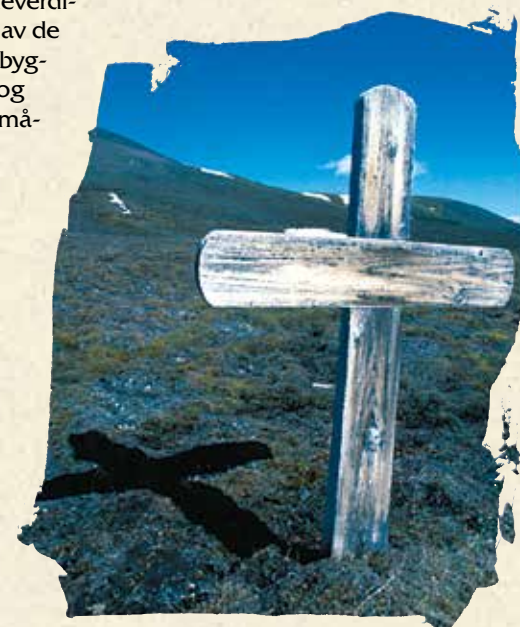

Foto: Asbjørn Børseth

8 Skansbukta – naturperle og sammensatt kulturmiljø

Foto: Kristin Prestvold

Under Skansen, dette fjellet som på lik linje med Templet er storslagent og karakteristisk med sine spisse tårn og horisontale lagdelinger, ligger et rikt kulturmiljø i et vakkert og frodig naturlandskap. Den lune beliggenheten, med bukta som på tre sider omkranses av fjell som gir ly for all vind unntatt sørøsten, gir opphav til en rik og variert vegetasjon. Skansen er også et fuglefjell hvor hekkende fugl sørger for rikelig gjødsling i bakkehellingen nedenfor fjellet og gjør dalsiden grønn, med rik og kraftig vegetasjon. I dette naturlandskapet ligger mange rester etter tidligere menneskelig virksomhet av variert slag og omfang, og området viser godt hvordan landskap og kulturminner uløselig er knyttet sammen.

Naturen danner grunnlaget for den menneskelige virksomheten, og høsting av naturens råvarer var helt fra starten av årsaken til den menneskelige tilstedeværelsen på Svalbard. Her i Skansbukta kan man tydelig fornemme og få forståelse for hvordan menneskene til enhver tid har påvirket og satt sine spor i landskapet, men også hvordan landskapet har preget den menneskelige virksomheten.

Stranda og bakkehellingen under fjellet Skansen er preget av kulturminner tilknyttet bergverksdrift i to perioder på 1900-tallet. Mineralet de var på jakt etter i Skansen, var gips. Fjellet består faktisk av mer enn 250 millioner år gamle lag av hvit anhydritt og lys gråbrun dolomitt med fossilrik kalkstein

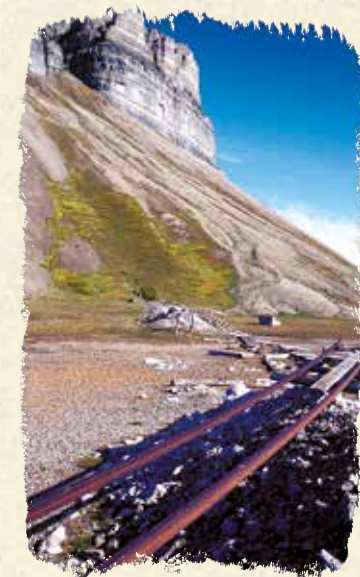

Foto: Kristin Prestvold

over. Bergartene er avsatt i tilknytning til havet i permtiden. Anhydrittlagene ble dannet ved at gips ble utfelt i sanden når havvannet fordampet i et tørt og varmt klima. Gipsen har senere mistet vanninnholdet og blitt omdannet til anhydritt. Når anhydrittlagene kommer fram i dagen igjen og forvitrer, tar de igjen opp vann og omdannes til gips i det ytre laget. Det er denne sonen med gips det ble drevet forsøksdrift på i Skansbukta. De samme bergartene finner vi igjen mot nordvest i Dicksonfjorden og Ekmanfjorden og mot sørøst i Billefjorden, Sassenfjorden og Tempelfjorden. Derfor ligner fjellene på hverandre i disse områdene. De lyse gipsholdige lagene i Skansen ligger like over havnivået og er godt synlige fra sjøsiden.

Foto: Kristin Prestvold

Gipsforekomstene i området tiltrakk seg stor oppmerksomhet fra mange hold i årene før første verdenskrig, men det var ikke før i 1918 Dalen Portland Cementfabrikk fra Brevik okkuperte området og satte i gang forsøk på drift av forekomstene i Skansen. Og historien om de mange mineraleventyrene på Svalbard og drømmen om rask fortjeneste som brast gjentar seg også her - eventyret ble kortvarig og driften ble nedlagt etter en sesong. Gipsbruddet ble imidlertid åpnet igjen av skipsreder Kjøde på 1930-tallet, men heller ikke da fikk gruvedriften lang levetid: Noen få års prøvedrift endte med nedleggelse. I dag finner man mange spor etter gipsutvinninga i Skansbukta, men de fleste skriver seg nok fra den siste perioden.

Foto: Kristin Prestvold

banen med flere forgreininger nede på stranda, store bukker av kraftig tømmer som trolig er rester av lastepiren, rester av bygninger som smie, verksted og utedo samt tufter som trolig stammer fra forlegningsbrakke og messe.

En båt med styrhus, lasterom og motor, slitt av vær og vind, men i god forfatning, ligger også på stranda. I det grunne farvannet oppunder land i Skansbukta ble båten trolig brukt til å frakte gipsen om bord i et transportfartøy som skulle frakte den videre til fastlandet.

Foto: Kristin Prestvold

Foto: Kristin Prestvold

Og mellom de store strukturene i landskapet ligger de mindre som kan fortelle om dagligliv, mennesker og om virksomheten; restene av kibbene som ble brukt til å frakte gipsen ut av gruva på trallebanen, deler av utstyr som detaljer fra steinvaggene som viser hvor teknologien kom fra, detaljer ved hustuftene, rustne spiker og hermetikkbokser, glasskår og flasker.

Restene etter virksomheten er nokså ødelagt og påvirket av tidens tann. Langsomt, men sikkert brytes restene og sporene etter driften ned, og naturen tar tilbake sitt land. Dette er naturlige prosesser som det for et stort antall kulturminner på Svalbard verken er praktisk mulig eller ønskelig å sette inn tiltak mot. Restene etter gruvedriften i Skansbukta er overlatt til naturens nedbrytende prosesser og skal få lov å "dø i skjønnhet".

Foto: SMS arkiv

Som besøkende i Skansbukta, som andre steder i Isfjorden og ellers på Svalbard, er det imidlertid viktig at vi ikke bidrar til å øke nedbrytelsesprosessene ved uvettig ferdsel og suvenirplukking, men lar restene etter tidligere menneskelig virksomhet få ligge i fred.

Sørvestsiden av bukta er preget av kulturminner tilknyttet den norske overvintringsfangsten på Svalbard på begynnelsen av 1900-tallet. I området ligger en fangsthytte, en tuft og en grav samt restene av en leirplass som trolig ikke er av gammel dato. Tufta og graven hører sammen og skriver seg fra fangstmann Peder Nilsen Furfjords overvintring i Skansbukta i 1904-1905. Furfjord hadde tidligere overvintret noen ganger ved Isfjorden da han bestemte seg for en ny overvintring dette året sammen med sin kone, Hansine, og sine to brødre Simon og Mathias.

I løpet av vinteren fikk Hansine en magesykdom og døde. Det er hennes grav som ligger på moreneryggen opp mot fjellet et lite stykke fra restene, tufta, etter tømmerhytta de bodde i under overvintringen. Hansines død gikk hardt inn på Peder, og han reiste aldri på flere overvintringer. Hytta er for lengst borte, og tufta etter denne er i dag kun svakt synlig i terrenget. Den framstår som en lav, rektangulær mosebevokst haug som ikke skiller seg mye ut fra den kraftige omkringliggende mosevegetasjonen. Men graven vises ennå, og på gravkorset kan man fremdeles lese deler av inskripsjonen, selv om mye begynner å bli vanskelig å tyde:

**...hviler Hansine Nilsen Furfjord
Født 1850 døde den 22 MA...**

Ytterst på sørvestsiden av bukta, godt i le bak en åsrygg ned mot sjøen og på en flat gress- og mosebevokst slette, ligger en fangsthytte. Hytta ble trolig oppført i 1923 av Arthur Oxaas og Peder Pedersen Ullsfjord som bistasjon. Ifølge fangstmann Oxaas dagbok fra 1938 kjøpte han hytta av Peder Pedersen Ullsfjords enke og satte stasjonen i stand samme år:

"Vi hadde pap spiker en ovn og ellers utstyr for at jøre huset brukbart til vinteren. ... Vi gikk strakst i gang med at reparere hytten. Papslog ut og innvendig, nytt vindu og Dør, samt ovn og rør insatt. Vi samlet sammen rækved for vinteren. Sovepose og en del proviant blev lagt inn og dermed skulle det være i orden med hytten"

(Oxaas dagbok for 1938-39).

Foto: Kristin Prestvold

Fuglefellene kan vi se på lang avstand ved bergene som er oransjefarget av raubberglav (*Xanthoria elegans*), irrgroenne lier der gjødslinga er sterkest og rundt disse gjerne rasmarker som får et diffust gjødselregn. I skråningene her kan blomstringa være så intens at nektarduften henger i lufta på varme dager. Arter som fjellsolblom (*Arnica angustifolia*) og flere arter mure (*Potentilla*) er typiske, i tillegg til den fantastisk flotte og blåblomstrede polarflokken (*Polemonium boreale*).

Foto: Kolbein Dahle

Hytta er, tradisjonen tro, bygd av de materialer som var for hånden. Noe er rækved og noe er trolig tatt fra gruveanlegget på den andre siden av

bukta i tråd med arktisk tradisjon der det som var brukbart av bygningsmaterialer fra andre anlegg ble ressurser for ny bruk.

Foto: Arild Lyssand

Bestanden av havhest (*Fulmarus glacialis*) anslås å være mellom 100.000 og 1 mill. fugler. Havhesten finnes i store og tette kolonier, og vender tilbake til hekkeplassene allerede i januar/februar. Den hekker på hyller og avsatter i bratte, utilgjengelige bergvegger og har lang rugetid (50 dager). Ungene blir sent flygedyktige. Den er derfor den fuglefellarten som senest forlater fjellet på høsten. Viktige kolonier: Fjordnibba, Nøisdalen, Templet, Skansen, Tschermakfjellet, Gipshuken, Kapitol og Kolosseum i Ekmanfjorden.

9 Om Bruce og kulturminnelokaliteten Brucebyen

Foto: Kristin Prestvold

Brucebyen ligger vakkert til inne i Billefjorden, plassert ute på odden ved Kapp Napier, like i nærheten av Nordenskiöld-breen og dens mektige brefront. Når du står oppe på den lave strandterrassen som Brucebyen ligger på, har du fri utsikt over hele Billefjorden og det omkringliggende landskapet. Og landskapet langs Billefjorden kan på mange måter regnes som et sammenhengende kulturmiljø tilknyttet Scottish Spitsbergen Syndicate Ltd. (SSS) og deres mineralleting ved fjorden. Selskapets aktiviteter i Billefjordområdet på begynnelsen av 1900-tallet gir seg uttrykk både i form av fysiske rester som ligger spredt rundt omkring i landskapet og i form av stedsnavn. Skottehytta kan nevnes som et eksempel på en av brakkeene som står igjen etter SSS Ltd., som et av de fysiske sporene etter deres mange aktiviteter i Billefjordområdet. Hytta ligger inne i Petuniabukta, ikke så langt unna Brucebyen. Det er mulig at hytta ble satt opp allerede før første verdenskrig.

Foto: Kristin Prestvold

Bruces polarinteresse ble vakt på tur til Antarktis i 1892, og etter dette var han bitt av polarbasillen. Av andre ekspedisjoner han deltok i, kan nevnes Jackson-Hamsworth-ekspedisjonen til Frans Josef Land i 1896 da Fridtjof Nansen og Hjalmar Johansen ble funnet etter deres overvintring der.

Om Bruce og hans tilknytning til Svalbard kan det sies at han først kom til øygruppen i 1898 som forsker og gjest om bord på fyrst Albert av Monacos "Princesse Alice". Han var i Monaco følgende vinter og igjen på Svalbard i 1899. Neste gang han besøkte Svalbard var i 1906 da han av samme fyrst fikk støtte til utforskning og kartlegging av Prins Karls Forland.

Foto: Tromsø Museum

Gjennom sitt liv besøkte Bruce Svalbard ni ganger. Aller siste gang var i 1920, da han en kort periode bodde i Brucebyen. Han var da en syk mann og døde ikke lenge etterpå.

I 1909 dannet Bruce The Scottish Spitsbergen Syndicate Ltd. (SSS), og før første verdenskrig annekterte syndikatet store områder på Svalbard med tanke på mineralutvinning. Under krigen hadde de ingen aktivitet her, men i 1919 ble The Scottish Spitsbergen Syndicate Ltd. reorganisert og gjenopptok aktiviteten, særlig i området mellom Billefjorden og Tempelfjorden - Bünsow Land - men også på Forlandet og på østkysten av Spitsbergen.

I 1919-20 etablerte SSS Brucebyen som base for selskapets kullundersøkelser og -anlegg i området. I dag er dette det best bevarte anlegget etter selskapets virksomhet. Brucebyen besto av fire forholdsvis store hus: Tre arbeiderbrakker og ett uthus, som lå konsentrert i et lite område, nærmest som et tun. Byen ble bygd opp av prefabrikerte hus medbrakt fra Skottland og montert opp på stedet etter et sinnrikt system hvor hver bygning og bygningsdel hadde sitt

Foto: Kristin Prestvold

Foto: Kristin Prestvold

eget nummer og navn. På vegene i brakkeene er det fremdeles mulig å se disse samt andre inskripsjoner som direkte kan relateres til SSS og den skotske aktiviteten her. I dag brukes den ene brakka som tjenestehytte av Sysselmanen. Brakka ble omfattende ombygd på 1980-tallet, før fredningsgrensa ble satt til 1945, men har heldigvis fått beholde noe av sitt ytre preg. Den ene av de to øvrige brakkeene brant ned til grunnen i 2010. Den andre brakka og uthuset står uendret, bortsett fra spor etter forfall og vedlikehold.

Området i og rundt Brucebyen har mange spor etter aktivitetene som ble drevet her

den gang byen var virksom. En skinnegang med to nokså intakte vogner fra mineralutvinninga går fra stranda bort til hyttene, og rundt husene og omkring i terrenget finnes det spor, deriblant tekniske installasjoner, etter aktivitetene her for 80 år siden. Noe av dette kan forveksles med skrot og avfall, men på Svalbard er dette automatisk fredede kulturminner som lar oss oppleve den "Klondyke"-situasjonen vi hadde på Svalbard i de første tiårene av 1900-tallet. Restene etter virksomheten vitner samtidig om dyrekjøpte erfaringer med store etableringskostnader. Transporten til og fra Svalbard var lang og krevende, sesongene korte og hektiske, og verdien av bygg, anlegg og utstyr var gjerne mindre enn omkostningene med demontering og frakt tilbake til fastlandet. Anlegg og mye utstyr ble derfor forlatt på stedet og viser hvordan drømmen om rask fortjeneste ofte endte med nedleggelse etter få år med prøvedrift; en overoptimistisk etableringsvirksomhet på et meget tynt grunnlag.

10 Gipsvika – del av et skotsk landskap i Isfjorden

Foto: Kristin Prestvold

Vest for Templet, en av de storslagne og karakteristiske fjellformasjonene i Isfjorden, ligger Gipsvika. Men det er fjellet selv som først fanger blikket der det ligger ved innløpet til Tempelfjorden, med sine bratte stup, horisontale lagdelinger fra "tidens morgen" og spisse spir som reiser seg opp mot himmelen.

Fjellet kneiser majestetisk over Gipsvika som danner utløpet av den vide Gipsdalen, og kulturminnene og kulturmiljøet i Gipsvika blir som unnselige miniatyrer å regne i sammenlikning med sin iøynefallende og vakre nabo.

Det er gipsen som har gitt navn til stedet, og gipsen er lett synlig som lange hvite

vannrette striper i platåfjellene rundt Gipsvika. Som i Brucebyen og området rundt i Billefjorden er Gipsdalen og Gipsvika et skotsk kulturlandskap hvor Scottish Spitsbergen Syndicate, SSS, har satt sine spor i landskapet. Det skotske gruveselskapet var først og fremst innrettet på prospektering, ikke gruvedrift, og en betydelig virksomhet foregikk i Gipsdalen på begynnelsen av 1900-tallet. Det var det sorte kullet de var på leting etter, og kullet fant de, men med datidens enkle utstyr ble det så som så med resultatet av aktiviteten. Og som så mange andre steder på Svalbard vitner restene etter virksomheten om dyrekjøpte erfaringer med store etableringskostnader. Gruveselskapet var i realiteten konkurs på midten av 1920-tallet og forsøkte ved flere anledninger utover på 30-tallet å selge sine eiendommer. I 1952 overtok den norske stat alle eiendommene for 550 000 kroner.

Foto: Kristin Prestvold

Sporene etter SSS' virksomhet ligger rundt omkring i Gipsvika som tause vitnesbyrd om aktivitetene som en gang foregikk her. På strandbrinken like ved rullesteinstranda ligger ei hytte som i dag er totalt ombygd, men som i sin tid trolig ble satt opp av SSS. De skal ha satt opp et hus på stedet i 1921, og et eller annet sted inne i den moderne hytta ligger fremdeles sporene etter det gamle huset, selv om disse er godt gjemt og innbygget. Og spredt omkring i området rundt hytta og innover i Gipsdalen ligger sporene etter gruveselskapet og den driften som var en virkelighet her; en gammel rusten traktor av amerikansk fabrikat, noen traktorvogner, den 16 kilometer lange veien som traktoren med vogner kjørte innover i Gipsdalen for å frakte boreutstyr til leiren oppe i dalen der det ble lett etter kull, og hytta der inne i dalen hvor letinga foregikk. Veien slynger seg som en lys stripe innover i dalen og er godt synlig den dag i dag. Slik er situasjonen på Svalbard; landskapet er følsomt for inngrep i terrenget, og det tar tid før landskapet med sin sårbare vegetasjon gror til og skjuler sporene etter menneskenes virksomhet.

Men i dette skotske landskapet ligger også restene etter menneskelig virksomhet fra tider før skottene gjorde seg gjeldende i området. Noen hundre meter vest for hytta, ute på strandbrinken, ligger restene etter en gammel russisk fangststasjon fra den tiden de russiske pomorene drev med fangst på Svalbard.

Foto: Kristin Prestvold

Tufta ble gravd ut på 1980-tallet, men ble i etterkant av utgravningene restaurert og tilbakeført til den tilstanden den var i før utgravningene ble påbegynt.

I dag er kun de fire hjørnestolpene og et par omfar panel synlige over bakken; de eneste synlige rester etter en fangststasjon som trolig ble brukt til jakt og fangst i sommersesongen. Tufta er så liten og byggemåten så enkel, lite solid eller tett, at bygningen trolig ikke var ment for annet enn sommerfangst og til opphold for noen få menn mens dette foregikk. Bygningen er laget i såkalt sleppveggskonstruksjon hvor fire hjørnestolper med innskårne langsgående slisser vinkelrett på hverandre ble satt ned i bakken. Veggplankene ble så sluppet ned i slissene. Det tar ikke lang tid å sette opp en plankebu av denne typen. Men egnet for vinteropphold er den så visst ikke.

Området Gipsvika og Gipsdalen ble også brukt av norske fangstmenn på overvintringsfangst på begynnelsen av 1900-tallet.

Det var særlig rev det ble fangstet på, området er et godt reveterreng, men det ble også sanket dun på Gåsøyane utenfor Gåsodden. Hovedstasjonen til de norske overvintreterne lå imidlertid ikke i Gipsvika, men i Bjonahamna, en lun plass under Templet lenger inne i Tempelfjorden.

Foto: Arve Elvebakk

Kantlyng (*Cassiope tetragona*) er karakterplanten for den såkalte mellomarktiske tundrasonen som indre Isfjorden hører inn under. Det er en eviggrønn lyngart med tørketilpassede blad i fire rekker, og med vakre, hvite, klokkeformede blomster. Bladene har en kraftig duft, noe som skyldes anti-beitestoff som gjør at planten ikke blir spist av rein. Slikt forsvar er godt å ha om vinteren når planten er eviggrønn og mattilgangen for reinen er liten.

Litteratur

Bangjord, Georg (red.)

Conway, William Martin

Kolbein Dahle, Hein B. Bjerck og
Kristin Prestvold

Olav Gjærevoll & Olaf I. Rønning
Hjelle, Audun
Mehlum, Fridtjof

Odd Lønø

Rossnes, Gustav

Rossnes, Gustav

Olaf I. Rønning
Sysselemannen på Svalbard

Pattedyr- og fugleregistreringer på Svalbard i 1995.
Norsk Polarinstittutt. Rapportserie nr. 99. 1997.

No Man`s Land. A History of Spitsbergen from its Discovery in
1596 to the Beginning of the Scientific Exploration of the
Country. London 1906.

Kulturminneplan for Svalbard 2000-2010.
Sysselemannens rapportserie Nr. 2/2000.

Svalbardblomster Tapir Forlag 1989.
Svalbards geologi, Norsk Polarinstittutt, Polarhåndbok nr. 6. 1993.
Svalbards fugler og pattedyr. Norsk Polarinstittutt,
Polarhåndbok nr. 3. 1989.

Norske fangstmenns overvintringer på Svalbard, Jan Mayen og
Frans Josef Land. Norsk Polarinstittutt meddelelser nr. 102, 103 og
105. Oslo 1991.

Isfjorden N - kulturminneregistrering 1998. Upubl. Rapport.
Sysselemannens kulturminnearkiv.

Norsk overvintringsfangst på Svalbard 1895-1940.
Norsk Polarinstittutt, meddelelser nr. 127, Oslo 1993.

Svalbards flora Norsk Polarinstittutt, Polarhåndbok nr. 9. 1996.
Verneplan. Plan for nye verneområder på Svalbard.
Sysselemannens rapportserie Nr. 1/2002.

Informasjon om kulturminnene er i hovedsak hentet i Sysselemannens kulturminnearkiv.

Utgitt av Sysselemannen på Svalbard i samarbeid med Visit Svalbard.

Redaktør og hovedforfatter: Kristin Prestvold

Tekst kulturminner: Kristin Prestvold

Tekst geologi: Torfinn Kjærnet

Tekst planteliv: Arve Elvebakk

Tekst dyreliv: Øystein Overrein

Foto forside/bakside: Kirsti Høgvard

Vignetter forside:

Nr. 1: Kolbein Dahle

Nr. 2: Kristin Prestvold

Nr. 3: Kristin Prestvold

Temakart over Isfjorden: Copyright Norsk Polarinstittutt.

Kilde: Sysselemannen på Svalbard, Miljøvernavdelingen, og Torfinn Kjærnet, Bergmesteren

Produksjon: Norbye & Konsept as.

3. opplag. Longyearbyen 2015.

Foto: Kristin Prestvold

Von Post breen

Foto: Kristin Prestvold

Sveabreen

Foto: Andreas Røda

SYSSELMANNEN PÅ SVALBARD

MILJØVERNAVDDELINGEN

N-9171 LONGYEARBYEN

Svalbardvettreglene

1. Kast ikke søppel i naturen.
Etterlat ingen varige spor.
2. Forstyrr ikke dyr og fugler.
Husk at det er du som er gjesten.
3. Plukk ikke blomster. Ta vare på mangfoldet.
4. Ikke ødelegg eller fjern kulturminner.
Alle spor etter menneskelig virksomhet fra før 1946 er fredede kulturminner.
5. Det er forbudt å oppsøke eller tiltrekke seg isbjørn. Den kan være livsfarlig, men er også sårbar.
6. Forlat ikke bosettingene uten egnet våpen og erfaring med hvordan du bruker dette.
7. Vis hensyn til andre.
8. Ta kontakt med Sysselmannen dersom du skal utenfor turområde 10.
Det er meldeplikt for ferdsel over store deler av Svalbard.
9. Sett deg inn i lover og regler for ferdsel og aktiviteter på Svalbard.

**Den usynlige turist kan ingen være
- men vi ser gjerne at du prøver**

